

K některým aspektům vztahu judikatury Soudního dvora Evropských společenství a Evropského soudu pro lidská práva (diskriminace transsexuálů)

Jan Jirásek*

Německé předsednictví Evropské unie nově otevřelo již delší dobu spící otázku osudu reformy a rozvoje unie na základě původní Smlouvy o ústavě pro Evropu (dále jen „Smlouva“). Tento krok vyvolal rozporuplné reakce jak mezi jednotlivými členskými státy unie, tak i mezi domácími politiky. Ze všeho, co bylo na dané téma řečeno, je však patrná snaha gigantické dílo, jakým Smlouva bezpochyby je, nějakým směrem posunout. Ať už politická jednání budou mít za následek přijetí stávajícího textu, jeho mírné úpravy nebo vypracování zcela nové smlouvy, otvírají zároveň otázku vyřešení vztahu mezi Soudním dvorem Evropských společenství (dále též „SDES“) a Evropským soudem pro lidská práva (dále též „ESLP“), neboť podle původního článku I-9 odst. 2 Smlouvy měla Evropská unie přistoupit k Evropské úmluvě o ochraně základních lidských práv a svobod (dále jen „Úmluva“).

Na první pohled by se rozhodování obou soudů nemělo dostávat do rozporu, neboť ESLP rozhoduje o lidských právech a svobodách vymezených Úmluvou, zatímco do působnosti SDES primárně lidská práva a svobody nepatří (s ohledem na obsah primárních a sekundárních pramenů práva Evropských společenství a potažmo i Evropské unie). Počínaje případem *Stauder vs město Ulm*¹ však SDES deklaroval, že základní lidská práva jsou součástí základních principů komunitárního práva, a jsou proto Soudním dvorem chráněny. Tímto rozhodnutím dále rozvíjeným bohatou judikaturou² SDES tak byla částečně překryta působnost SDES a ESLP. Ačkoliv oba soudy deklarují dobrou vzájemnou spolupráci, je zřejmé, že při posuzování shodných případů může docházet k názorovému

rozkladu, a to zejména v oblastech citlivých a živých, na jejichž řešení ještě není utvořen stabilní celospolečenský (celoevropský) konsensus.

V následujících odstavcích bude demonstrováno vzájemné ovlivňování obou soudů ve vývoji názoru na porušení čl. 8 (právo na soukromý život)³ a čl. 12 (právo uzavřít manželství)⁴ Úmluvy v případech osob, které podstoupily změnu pohlaví (tzv. transsexuálové).

Na úvod je nutné poznamenat, že níže uvedená problematika se týká výlučně právní úpravy Spojeného království. První slovo v otázce práv a diskriminace britských transsexuálů měl možnost říci Evropský soud pro lidská práva, a to v případě *Rees* proti Spojenému království⁵. Pan *Rees* se narodil v roce 1942 jako žena, později však podstoupil nejprve hormonální léčbu a následně i chirurgické zákroky, které vedly ke změně jeho původního pohlaví na mužské. Pan *Rees* si změnil jméno a obdržel i některé změněné doklady (např. pas) s vyznačeným mužským pohlavím. Nebyl se však schopen domoci změny údajů v rodném listu. Podle 1953 britského *Births and Deaths Registration Act* je totiž v rodném listu možné upravovat v podstatě pouze zřejmé chyby v psaní (clerical errors) a jiné pohlaví pana *Reese* nebylo za takovou chybu považováno. Doplnění je pak možné ještě v případě adopce. Ačkoliv zákony Spojeného království nevyžadují předkládání rodného listu v určitých předem stanovených situacích, v praxi může být vyžadován od některých institucí či dokonce od zaměstnavatelů. Děje se tak např. při první žádosti o cestovní pas, pro přijetí na univerzitu, či při nástupu do zaměstnání (zejména ve vládních institucích). Kromě toho je tento dokument

* Mgr. Jan Jirásek, Asistent soudce Nejvyššího správního soudu a doktorand Katedry mezinárodního a evropského práva Právnické fakulty Masarykovy university.

¹ Rozsudek Evropského soudního dvora ve věci *Erich Stauder* proti městu *Ulm* – Sociálnímu úřadu ze dne 12.11.1969, sp. zn. 29/69, CELEX: 61969J0029.

² Blíže viz HARTLEY, T.C. *The Foundations of European Community Law*. 5th Ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, str. 135 an.

³ Článek 8 Úmluvy zní: „1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

⁴ Článek 12 Úmluvy zní: „Muži a ženy, způsobilí věkem k uzavření manželství, mají právo uzavřít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“

⁵ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Rees* proti Spojenému království ze dne 17.10.1986, Series A, č. 106, dostupný z <http://www.echr.coe.int>.

primárním podkladem pro uzavření manželství. Pan Rees namítal, že uvedená situace má za následek to, že fakticky je pohlavím muž, avšak právně nikdy neprestal být ženou, což mu způsobuje ponížení, kdykoliv je po něm rodný list vyžadován.

Komise pro lidská práva (v té době ještě funkční orgán), shledala, že zcela jasně došlo k porušení článku 8 Úmluvy. Evropský soud pro lidská práva nejprve prozkoumal právní předpisy Spojeného království vztahující se k dané problematice a následně v plenárním zasedání rozhodl, že k žádnému porušení článku 8 (dvanáct hlasů ku třem) a článku 12 (jednomyslně) nedošlo. Co se týče článku 8, tak ESLP sice uznal, že skutečnost, kdy nelze změnit rodný list, má za následek, že pan Rees bude považován za ženu např. v případě uzavření manželství, v případě přiznání důchodu, nebo že mu tato skutečnost brání uzavírat některé smlouvy soukromoprávního charakteru (pracovní smlouvy na místa určená výhradně mužům). Soud byl však toho názoru, že ačkoliv úprava rodného listu, o kterou panu Reesovi jde, je srovnatelná s úpravou v případě adopce, tak právě změna rodného listu na základě adopce je z právního hlediska velmi důležitá, neboť jinak by rodný list nemohl plnit svoji úlohu úředního záznamu o rodinných vztazích např. pro účely sukcese (dědictví) a distribuce majetku. Na druhou stranu zápis změny pohlaví by žádné takové právní důsledky neměl, pouze by založil skutečnost, že daná osoba náleží k jinému pohlaví. Navíc takový zápis podle názoru soudu nemůže být efektivním nástrojem k zajištění práva na soukromý život pana Reese, neboť by sám odhaloval, že ke změně pohlaví došlo. V tomto ohledu pan Rees požadoval, aby změna zápisu byla udržena v tajnosti, nicméně ESLP konstatoval, že k tomu je nejprve nutná změna právní úpravy.

K porušení článku 12 pak soud konstatoval s odvoláním na gramatický výklad, že tento článek chrání „tradiční manželství osob opačného biologického pohlaví“, tedy chrání manželství jako základ rodiny. Pokud právní předpisy Spojeného království neumožňují manželství osob stejného biologického pohlaví (ačkoliv se pan Rees psychicky cítí být mužem, biologicky je ženou), nejedná se o porušení článku 12 Úmluvy.

Na první pohled se argumentace soudu v obou případech jeví jako velmi formalistická a poněkud bezzubá. Soud sám (zřejmě si toho vědom) pak uvedl, že posuzování tohoto problému je otázkou vývoje a je zcela v moci Spojeného království legislativně odpovědět na požadavky transsexuálů (které však ve svém rozhodnutí odmítl chránit). V nesouhlasném stanovisku soudců Bindschendela–Roberta, Russoa a Gersin-

ga je pak uvedeno, že k porušení článku 8 Úmluvy došlo, a že kdyby soud toto porušení konstatoval, mohl by alespoň částečně napravit obtíže, které pana Reese potkaly. Nezbyvá než dodat, že kdyby soud opravdu porušení deklaroval, mohla by být situace transsexuálů ve Spojeném království vyřešena o 20 let dříve, než se později stalo. Jakkoliv totiž řekl, že Spojené království musí přijmout příslušnou legislativu, nebyla zde žádná sankce za její nepřijetí, což ve svém důsledku znamenalo laxní přístup vlády Spojeného království k celému problému. Ve své argumentaci pak ESLP setrval i v případě Cossey proti Spojenému království⁶ v roce 1990.

Následně se v rámci Evropské unie začal řešit problém, zda unie může přistoupit k Úmluvě. SDES k tomu v roce 1996 vydal stanovisko⁷, v němž uvedl, že unie k takovému kroku nemá pravomoc, a bylo by tudíž nutné nejprve změnit zakládající smlouvy. Důvodem tohoto striktního přístupu soudu, který jinak pravomoci unie (Společenství) spíše rozšiřoval, mohla být i obava z ESLP, který by v případě přístupu Evropské unie k Úmluvě mohl mít zřejmě teoretickou možnost změnit rozsudky SDES, jenž by tak ztratil svoji silnou pozici mezi institucemi unie.⁸ Vzápětí je vydáno rozhodnutí Soudního dvora Evropských společenství v řízení o předběžné otázce ve věci P. proti S. a Radě Cornwallského hrabství⁹ týkající se postavení transsexuálů ve společnosti. V tomto případě P. informovala svého zaměstnavatele S., že hodlá podstoupit změnu pohlaví. Po několika menších operacích obdržela P. tříměsíční výpověď, a to z důvodu nadbytečnosti. P. proto zažalovala S. a Radu Cornwallského hrabství pro diskriminaci na základě pohlaví a pracovní soud dospěl k závěru, že na uvedený případ nedopadá britská úprava o zákazu diskriminace mimo jiné i proto, že P. byla dle britského práva stále považována za muže (důvody viz výše). Současně však vznesl otázku, zda tento postup není v rozporu se směrnicí 76/207/EEC zakazující jakoukoliv přímou či nepřímou diskriminaci na základě pohlaví ve vztahu k zaměstnání. SDES ve svém rozhodnutí odkázal na rozsudek ESLP ve věci Rees, avšak pouze na definici transsexuálů a na skutečnost, že tito lidé tvoří jasně ohraničenou a definovanou skupinu. Současně řekl, že **právo nebýt diskriminován je základním lidským právem, který je soud povinen chránit** a že v daném případě se jedná o diskriminaci na základě pohlaví, byť ne v klasickém smyslu, tj. v rozlišování mezi muži a ženami.

Ačkoliv se právě zmiňovaný případ týkal věcně poněkud odlišného problému, SDES v něm jasně deklaroval skutečnost, že transsexuály není možné diskri-

⁶ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Cossey proti Spojenému království ze dne 27.9.1990, Series A, č. 184, dostupný z <http://www.echr.coe.int>.

⁷ Stanovisko Soudního dvora Evropských společenství k přistoupení Společenství k Úmluvě o ochraně základních lidských práv a svobod ze dne 28.3.1996, sp. zn. 2/94, CELEX: 61994V0002.

⁸ HARTLEY, T.C. The Foundations of European Community Law. 5th Ed. Oxford: Oxford University Press, 2005, str. 144.

⁹ Rozsudek Soudního dvora Evropských společenství ve věci P. proti S. a Radě Cornwallského hrabství ze dne 30. 4. 1996, sp. zn. C-13/94, CELEX: 61994J0013.

minovat. V širším kontextu se pak nabízí otázka, zda britský 1953 Births and Deaths Registration Act není vůči transsexuálům diskriminační, když jim neumožňuje získat právní potvrzení svého nového pohlaví, což má zjevně ve svém důsledku charakter zásahu do práva na soukromý život (nemožnost uzavřít manželství, problémy s důchodovými dávkami apod.).

V následujících letech byl případ P. proti S. a Radě Cornwallského hrabství často uplatňován před Evropským soudem pro lidská práva jako argument ve prospěch britských transsexuálů, nicméně ESLP setrval na svých stanoviscích uvedených ve věcech Rees a Cossey.¹⁰

Zvrat nastal až v roce 2002 v případě Christine Goodwin proti Spojenému království¹¹. Právě na tomto rozsudku lze nejlépe demonstrovat ovlivnění Evropského soudu pro lidská práva nejen Soudním dvorem Evropských společenství, ale i legislativní činností Evropské unie. Skutkový základ případu spočíval v tom, že paní Goodwin (původně muž) byla kvůli změně svého pohlaví a nemožnosti opravy tohoto údaje v rodném listu vystavena řadě nespravedlivostí. Stala se terčem sexuálního obtěžování na pracovišti, avšak soudy jí odmítly pomoci s poukazem na to, že podle britského práva je stále mužem, a proto nemohla být obtěžována. Dále jí nebyl přiznán nárok na důchod od 60 let věku, jelikož nemůže být považována za ženu. (ve Spojeném království je důchodový věk pro ženy stanoven na 60 let a pro muže na 65 let). Konečně ze stejného důvodu jí nebylo umožněno uzavřít manželství s mužem.

ESLP v rozsáhlém odůvodnění svého rozsudku ukázal na řadu právních předpisů a poprvé na podporu své argumentace sám zmínil také rozhodnutí SDES v případě P. proti S. a Radě Cornwallského hrabství. S ohledem na vědecký a společenský vývoj v dané oblasti pak prohlásil, že existuje konsensus mezi státy Rady Evropy týkající se postavení transsexuálů ve společnosti. Z tohoto důvodu se odklonil od svých původních rozhodnutí a deklaroval, že Spojené království porušilo článek 8 Úmluvy. Zajímavá je v tomto ohledu také argumentace soudu týkající se porušení článku 12 Úmluvy, kdy na podporu svého tvrzení, že k tomuto porušení skutečně došlo, citoval článek 9 Charty základních práv Evropské unie¹² (později začleněné do

návrhu Smlouvy) týkající se manželství a uvedl, že **Charta zjevně opouští tradiční chápání manželství**, když již neobsahuje výslovnou zmínku, že by se mělo jednat o spojení muže a ženy.

Na tento revoluční rozsudek navázalo rozhodnutí SDES ve věci K. B. proti Důchodové agentuře Státní zdravotní péče a Ministru zdravotnictví¹³, kdy nemožnost změnit rodný list osoby, jež změnila pohlaví, a nemožnost uzavřít platně manželství znamenala současně nemožnost získat vdovský důchod po svém partnerovi. SDES s odkazem na rozhodnutí ESLP ve věci Goodwin prohlásil, že legislativa brání uzavření manželství je v tomto případě **v rozporu s článkem 12 Úmluvy a v principu tedy i neslučitelná s komunitárním právem**.

Dne 4.4.2005 nabyl ve Spojeném království účinnosti 2004 Gender Recognition Act, který za splnění stanovených podmínek umožňuje transsexuálům získat téměř úplné uznání změny jejich pohlaví (na základě vydání zvláštního osvědčení o změně pohlaví). Tento zákon tedy završuje dlouhý a ne vždy zcela shodný vývoj judikatury dvou vrcholných evropských soudů; lze tudíž předpokládat, že práva transsexuálů ve Spojeném království již nebudou muset být řešena.

Z právě uvedeného právního vývoje je snad možné říci, že spolupráce obou soudů alespoň ve formě vzájemného ovlivňování rozsudky tu existuje. Důležitý je také fakt, že ESLP považuje za relevantní pramen práva Chartu základních práv Evropské unie (obdobně jako SDES se v řadě případů odvolává na Úmluvu). Tato **vzájemná propojenost pramenů**, z nichž oba soudy čerpají, může pomoci k vytváření konsistentní a neodporující si judikatury obou soudů.¹⁴

Vzhledem k důležitosti, která se základním lidským právům a svobodám přikládá, se nelze zbavit dojmu, že pokud by se měla stanovit jakási hierarchie mezi těmito soudy, tak by rozhodující slovo měl mít spíše Evropský soud pro lidská práva.¹⁵ Nicméně jak ukázal rozbor situace kolem transsexuálů, ukázal se „moudřejším“ nejprve Soudní dvůr Evropských společenství. Z pozice jednotlivce se tak jeví nejpříjemnějším současný stav, kdy soudy jsou relativně nezávislé a respektují vzájemně svá rozhodnutí – pokud totiž

¹⁰ Zmínit lze např. rozsudek ve věci X., Y. a Z. proti Spojenému království ze dne 22.4.1997, Reports 1997-II, a rozsudek ve věci Sheffield a Horsham proti Spojenému království ze dne 30.7.1998, Reports 1998-V, dostupné z <http://www.echr.coe.int>.

¹¹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Christine Goodwin proti Spojenému království ze dne 11.7.2002, Reports on Judgments and Decisions 2002-VI, dostupný z <http://www.echr.coe.int>.

¹² Článek 9 Charty zní: „Právo uzavřít manželství a založit rodinu je zaručeno v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon těchto práv“.

¹³ Rozsudek Soudního dvora Evropských společenství ve věci K. B. proti Důchodové agentuře Státní zdravotní péče a Ministru zdravotnictví ze dne 7.1.2004, sp. zn. C-117/01, CELEX: 62001J0117.

¹⁴ JACOBS, F.G. The European Convention on Human Rights, the EU Charter of Fundamental Rights and the European Court of Justice. In: PERNICE, I., KOKOTT, J., SAUNDERS, CH. The Future of the European Judicial System in a Comparative Perspective. NOMOS Verlag, Baden-Baden, 2006, str. 292.

¹⁵ Srov. ŠTURMA, P. Vztah Evropské úmluvy o lidských právech a evropského práva [citováno 29. 5. 2007]. Dostupný z <http://old.cak.cz/1250/akomora/VztahEvropskeUmluvyEvropskehoPrava.rtf>, str. 11-12.

jeden soud ve výkladu určitého základního práva překročí dosavadní výkladové hranice a dosah tohoto práva rozšíří, lze spíše předpokládat, že druhý soud toto rozšíření ve své budoucí judikatuře bude akceptovat, než že by se rázně postavil proti němu. Pokud by došlo k případu opačnému (tj. omezení určitého práva), je možné se o reakci druhého soudu pouze dohadovat.

Na závěr je vhodné zdůraznit myšlenku uvedenou na začátku, tedy že základní lidská práva a svobody nejsou primárně předmětem rozhodování Soudního dvora Evropských společenství, a pokud o nich tento soud rozhoduje, mají úzkou návaznost na právní předpisy hospodářského charakteru. Ke střetům s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva by tak i v tomto ohledu mělo docházet relativně minimálně.

Na otázku vztahu těchto vrcholných soudních institucí se pokusil odpovědět rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Bosphorus* a určitá pravidla se snaží pro případ přístupu Evropské unie k Úmluvě stanovit i Smlouva; rozbor těchto pravidel však již jde nad rámec tohoto článku. Řešení nastíněných problémů nicméně bude nutné hledat nejenom v pozitivním právu, ale zejména v právních principech, tj. v projevu práva přirozeného a v právní filozofii. Jak Evropský soud pro lidská práva tak i Soudní dvůr Evropských společenství se totiž těmito (shodnými) principy cítí vázány a výklad pozitivního práva jimi usměřují.